

Šis Tautosakos darbų numeris dedikuojamas žymiai lietuvių folkloristei Pranutei Aukštikalnytei-Jokimaitienei – jos gimimo šimtmetį minėjome pernai vykusioje tradicinėje folkloro konferencijoje. Dauguma čia publikuojamų straipsnių buvo parengti šios konferencijos pranešimų pagrindu. Tai nulėmė ir tomo tematiką: susitelkiama į sovietmečio lietuvių folkloristikos, etnologijos bei literatūros tyrimus, dėmesys kreipiamas į epochos humanitarinę mintį, ryškėjančių tiek viešuose, tiek privačiuose diskursuose.

Literatūrologiniame Donatos Mitaitės straipsnyje siekiama apžvelgti visą poetės Pranutės Aukštikalnytės-Jokimaitienės (1922–1989) poeziją, jos rašytą 1938–1948, 1964–1966 metais. Ryškinami ištikimybės gimtajai žemei idealai, benamystės, klajūniškumo temos, neoromantizmo, vėliau – folklorinės tradicijos įtaka. Atskleidžiamas P. Aukštikalnytės poezijos savitumas ir jos sąsajos su amžininkų kūryba – „tragiškosios kartos“ balsu, atspindinčiu prieškarui debiutavusių poetų idealus, autoritetus ir populiarias poetikos formas. Sovietmečiu, nesitaikydama prie poezijai keliamų reikalavimų, P. Aukštikalnytė-Jokimaitienė pasirinko kitą, folkloristės, kelią.

Bronė Stundžienė analizuoja P. Jokimaitienės kaip tautosakininkės mokslinį kelią, jos darbus aptaria sovietinės ideologijos įtakos kontekste. Šios tautosakininkės biografija dėl įvairių priežasčių laikyta itin netinkama sovietiniam režimui. Straipsnyje iškeliamas svarbus jos asmenybės bruožas – pažiūrų tvirtumas bei pastangos susikurti sąlyginę autonomiją sovietinės ideologijos atžvilgiu tiek renkantis tyrimų kryptis, tiek formuluojant teiginius, argumentuojant. Pabrėžiama jos darbų išliekamoji vertė.

Modesta Liugaitė-Černiauskienė straipsnyje pateikia istoriografinę XX a. antros pusės lietuvių folklorinių baladžių tyrimų bei jų paminėjimų apžvalgą ir iš šios perspektyvos parodo, kaip buvo klojami lietuvių folkloristikoje įsitvirtinančios baladžių paradigmos pamatai. Aptariami tyrimai, paskelbti tiek sovietmečio Lietuvoje, tiek išėivijoje. Daugiausia dėmesio skiriama Jono Balio ir P. Jokimaitienės darbams, išryškinama jų vertė.

Jurgos Sivickaitės-Sadauskienės dėmesio centre atsiduria pokario metais represuotųjų – tremtinių ir politinių kalinių – laišakai. Straipsnyje daugiausia remiamasi politinio kalinio pedagogo ir rašytojo Broniaus Sivicko laiškais, rašytais iš Mordovijos lagerių. Išryškinama grožinės literatūros svarba represuotiesiems, analizuojamas šių laiškų literatūriškumas: specifinė kalbinė raiška, stilius, laiškų kalbos, struktūros sąsajos su literatūra, tautosaka. Laiškų rašymas siejamas su pastanga išsaugoti tapatybę, traumos išveika, užsimenama apie galimą cenzūros poveikį laiškų turiniui ir raiškai.

Jurgitos Ūsaitytės straipsnyje aptariamas sovietmečio dainų sąsiuvinų repertuaras. Susitelkiama į asmeninius tekstų rinkinius, sudarytus pirmoje sovietmečio pusėje. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, kaip pasikeitė dainų sąsiuvinų turinys pirmaisiais dviem trimis dešimtmečiais po Lietuvos sovietinės okupacijos pradžios. Konstatuojama, kad Antrojo pasaulinio karo metais ir pirmuoju pokario dešimtmečiu jų repertuarą tebeveikė tarpukariu vyravusi folklorinė dainuojamoji tradicija, tačiau ilgainiui asmeniniuose užrašuose lietuviška patriotinė tematika slopo, užleido vietą masinės kultūros kanalais sklidusioms populiarioms dainoms. Į asmeninius dainų rinkinius persirašomos ideologiškai žymėtos dainos liudija sovietinę visuomenės indoktrinaciją.

Aušra Kairaitytė-Užupė ir Egidija Ramanauskaitė supažindina su jaunimo neformalių savilaidos leidinių – fanzinų – atsiradimu ir paplitimu Lietuvoje XX a. 7–10 dešimtmečiais. Pasitelkusios suskaitmenintą fanzinų kolekciją, kurią sudaro apie 500 laikraštėlių, atstovaujančių roko muzikos, pankų, fantastų ir kitoms subkultūroms, bei kitus šaltinius, tyrėjos svarsto apie fanzinų kilmę, jų paplitimą Lietuvoje ir laikraštėlių leidimo paskatas, sietinas su jaunatviškais poreikiais – skleisti sau svarbias, tačiau oficialiosios spaudos ignoruojamas kultūrinio gyvenimo aktualijas, išreikšti kūrybingumą, susipažinti su bendraminčiais.

Vita Džekčioriūtė analizuoja lietuvių lopšines, kuriose ryškesni gąsdinimo ir smurto motyvai. Tyrėja išskiria keletą emocinio vaikų poveikio būdų, būdingų šiam žanrui: kreipimąsi jausmingais posakiais ir deminutyvais, argumentavimą, grasinimą mitinėmis būtybėmis ar smurtu, atlygio žadėjimą vaikui, jei jis užmigs, užuojautos ir empatijos sužadavinimą. Autorei rūpi pasiaiškinti, kokios priežastys lėmė tokį santykį su vaiku šiuose kūriniuose.

Manto Antano Davidavičiaus straipsnyje formuluojami lietuvių ekosofinės minties pradmenys, gvildenama miškų apsaugos tema, parodoma, kaip perėjimai nuo simbolinio mąstymo prie Apšvietos, nuo Apšvietos prie romantizmo transformavo lietuvių santykį su gamtine aplinka. Taip pat atskleidžiami glaudūs literatūrinės kūrybos, filosofijos ir praktinės Lietuvos gamtosaugos (pavyzdžiui, įstatymų leidybos, gamtosaugos institucijų raidos) tarpusavio saitai. Pasitelkiami grožinės literatūros kūriniai (Mikalojaus Husoviano, Henry Davido Thoreau, Prospero Mérimée veikalai), padavimai apie Lietuvos giriose lokių augintą berniuką. Šie pavyzdžiai apžvelgiami filosofinių tendencijų ir politinių transformacijų kontekste.

Martynas Vingrys analizuoja nešvankaus pobūdžio paremijas, gilinasi į jų pateikimo, fiksavimo ir publikavimo niuansus, taip pat siekia atskleisti visuomenės ir mokslininkų požiūrį į nešvankiąją liaudies kūrybą, daugiausia susitelkdamas į tarpukario leidinius Lietuvoje. Remdamasis archyvine medžiaga ir tarpukario periodikoje skelbtais straipsniais, į obsceniškąsias paremijas jis žvelgia iš skirtingų perspektyvų – tautosakos pateikėjų, medžiagos rinkėjų ir folkloro tyrėjų. Laikui bėgant tyrėjų požiūris krypsta mokslinio objektyvumo link.

Šiame numeryje skaitytojai ras ir tris recenzijas: Viktorija Šeina-Vasiliauskienė aptaria Vlado Sirutavičiaus monografiją Politinė galia ir lietuviškas etniškumas. Vėlyvasis stalinizmas ir ankstyvoji destalinizacija Lietuvoje 1944–1956 (2022); Ramunė Bleizgienė – Dalius Leinartės knygą Neplanuotas gyvenimas: šeima sovietmečio Lietuvoje (2022), Aušra Žičkienė – garso įrašų leidinį Piešni Poniemnia, piešni Beskidu Sądeckiego (2022), išleistą atlikus taikomosios etnomuzikologijos projektą Varšuvos universitete.

Informacijos skylyje Lina Būgienė pasakoja apie keturioliktuosius „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymus“, skirtus pasakojimams apie velnią, o Aušra Žičkienė dalijasi įspūdžiais, parsivežtais iš raudų žanro tyrėjų konferencijos Helsinkyje.

*Modesta Liugaitė-Černiauskienė,
Jurga Sivickaitė-Sadauskienė*